

Литвиненко Я. В.,
кандидат економічних наук, професор Національної академії статистики, обліку та аудиту, завідувач кафедри банківської справи

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються питання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні в сучасних умовах розвитку економіки та її особливості. На підставі проведеного дослідження аналізується система, що існує, її недоліки та визначаються основні напрямки покращання.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, недоліки в чинному законодавстві, ставки податку, система оподаткування, порядок сплати, шляхи покращання.

В статье рассматриваются вопросы налогообложения физических лиц в Украине в современных условиях развития экономики и её особенности. На основе проведенного исследования проводится анализ существующей системы, её недостатков и определяются основные направления улучшения.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, недостатки в существующем законодательстве, ставки налогообложения, порядок уплаты налога, направления совершенствования.

The article is considered the questions of taxation of natural persons in Ukraine in present conditions of development of economy and its features. On basis of made research is doing the analysis of exist system, its disadvantages and basic directions of improvement are distinguished.

Key words: personal income tax, disadvantages in exist legislation, tax rate, procedure for the payment of tax, directions of improving.

Постановка проблеми. Головною умовою існування будь-якого суспільства є постійне підвищення добробуту населення, надання можливості не тільки відтворити себе як особистість, а і задовольнити всі або більшість потреб не тільки матеріальних, але й моральних, духовних тощо. Велике значення при цьому має рівень доходів та витрат кожного члена суспільства на задоволення цих потреб. Однією з головних частин витрат громадянина є податки, які він повинен сплачувати на утримання держави. Але, з іншого боку, потрібно враховувати, що податки, за своєю сутністю, являють собою оплату тих послуг, які платники повинні отримати від тих, хто збирає та витрачає ці фінансові кошти, тобто від держави. На жаль, у сучасних умовах розвитку України не завжди послуги, які повинна надавати держава, відповідають за розміром та якістю тим податковим платіжам, які сплачують громадяни країни. Крім того, сама організація стягнення та її принципи не відповідають вимогам сьогодення, в законодавчих документах є багато недоліків та суперечностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми організації податкової системи України розглядаються в багатьох наукових та публіцистичних працях як закордонних, так і вітчизняних фахівців. До них можливо зарахувати таких вчених, як З. С. Варналій, О. Д. Данілов, Т. І. Єфименко, А. І. Крисоватий, А. Я. Кизима, П. В. Мельник, І. В. Педь, Л. А. Тарангул. Ці питання є темою обговорення на різноманітних наукових форумах, економічних симпозіумах, зустрічах фахівців тощо. Головна увага приділяється розвитку податкової системи в цілому або окремих податкових платежів при цьому висувуються та розглядаються різні пропозиції та поради, які надалі не знаходять відповідного впровадження у практичній діяльності. На жаль, при прийнятті законодавчих документів і, в першу чергу, Податкового кодексу, доповнень до нього та інших законів такі пропозиції не беруться до уваги.

Мета і завдання дослідження. Головною метою проведеного дослідження є аналіз сучасного стану оподаткування доходів фізичних осіб, визначення тих проблем та недоліків, які зараз існують в Україні. Завданням статті є визначення основних напрямів удосконалення системи оподаткування цим податком у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. По суті, податок на доходи фізичних осіб є авансовим платежем за наданні послуги, тобто інвестуванням у розвиток тих структур, які повинні надавати ці послуги. За роки проголошення незалежності України цей податок достатньо суттєво змінився починаючи з назви (з прибуткового податку громадян до податку на доходи фізичних осіб у сучасний час), законодавчих документів (з декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року до Податкового кодексу України, який був прийнятий у 2010 році), принципи визначення ставок оподаткування (прогресивна шкала оподаткування до 2004 року та пропорційна зараз), розмір самих ставок тощо.

У сучасних умовах основним законодавчим документом по цьому податку є Податковий кодекс України, який був прийнятий у грудні 2010 року (розділ четвертий, статті 162-179, 376). Цим документом визначаються головні складові податку на доходи фізичних осіб – об'єкт оподаткування, платник

та база оподаткування, ставки податку, порядок нарахування та перерахунку й інше. Але в цьому документі залишилися ті ж недоліки, які були і в попередньому законі (наприклад, стаття 164, підпункт 2. 12). Залишається і стара система визначення ставок оподаткування. Зараз оподаткування доходів фізичних осіб здійснюється за пропорційною шкалою, коли визначається єдина ставка податку для всіх громадян України в 15% та 17%, якщо місячний дохід платника податку перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, який встановлений станом на 1 січня поточного року. Така система встановлення ставок оподаткування не відповідає принципам організації податкової системи ринкової економіки. В найбільшому ступені таким вимогам відповідає встановлення прогресивних ставок оподаткування, коли більший податок сплачує той, хто отримує більші доходи.

Але при цьому виникають і проблеми. До них можливо зарахувати такі:

- визначення неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Зараз він встановлений у розмірі 17 гривень, що не відповідає реальній ситуації в країні. Найбільш доцільнішим може бути рівень, встановлений у розмірі мінімальної заробітної плати, яка встановлюється на 1 січня поточного року (або її частини – наприклад, 50% чи 75%). Це дозволило би визначити межу, з якої починається прогресія ставок;
- визначення прогресії ставок оподаткування. Вона може бути як простою (тобто збільшення ставок у рівних частинах), так і складною (збільшення ставок не в рівних пропорціях). Ця шкала може змінюватись залежно від економічної ситуації в державі (зменшуватись при економічній кризі та навпаки збільшуватись на стадії розвитку економіки);
- визначення кінцевої межі збільшення ставок оподаткування. Вона може бути встановлена на рівні 30% і після цього розміру застосовується пропорційна шкала оподаткування;
- потрібно враховувати характер отримання доходів. Якщо проводиться оподаткування трудових доходів, то можливо застосування менших ставок зростання. Якщо це стосується нетрудових доходів (отримання доходів від зростання вартості майна, за рекламу продукції або наданих послуг – це стосується артистів або інших діячів, які займаються цією діяльністю) або посередницької діяльності, то шкала сплати податку може бути більш високою;
- джерело отримання доходів – на території України або за її межами.

У цілому стан надходження податкових платежів і в тому числі податку на доходи фізичних осіб за останні роки подано в таблиці № 1.

Таблиця 1
Надходження податкових платежів та податку на доходи фізичних осіб в Україні
за 2005-2011 роки (млн. грн.)

№ з/п	Показники	2005	2007	2009	2010	2011 у % до 2005 р.
1	Зведений бюджет (доходи)	134183. 2	219936. 5	272967. 0	314506. 3	234. 7
2	Податкові надходження	98065. 2	161264. 2	208073. 2	234447. 7	239. 1
3	Податок на доходи фізичних осіб	17325. 2	34782. 1	44485. 3	51029. 3	294. 5
4	Частина податкових платежів у загальних доходах зведеного бюджету	73. 1	73. 3	76. 2	74. 5	1. 4
5	Частина податку на доходи фізичних осіб у загальних податкових надходженнях	17. 6	21. 5	21. 3	21. 7	+4. 1

Як видно з поданих даних, за п'ять останніх років кількість надходження цього податку збільшилась майже в три рази. Збільшилась і питома вага його з 17,6% в 2005 році до 21,7% в 2010 році. Головною причиною збільшення надходження податку на доходи фізичних осіб є те, що по ньому взагалі, як правило, найменші порушення. Цей податок сплачується методом "у джерела", тобто нараховується і автоматично стягується юридичною особою або іншим роботодавцем при отриманні доходу, і вони не зацікавлені в його приховуванні. Фізична особа, яка зацікавлена в зменшенні його сплати, не має стосунку до організації його нарахування і, насамперед, до його стягнення. Збільшення надходження цього податку до державного бюджету може бути і як результат зростання державою встановленої мінімальної заробітної плати громадян. У зв'язку з цим, якщо роботодавець встановлює робітникові розмір заробітної плати на рівні мінімальної (а іншу суму виплачує "в конверті"), то і відповідні розміри податку зменшуються. Також збільшення сплати податку на доходи фізичних осіб є результатом часткового виведення його з тіньового сектора і бажанням робітників отримувати заробітну плату в повному обсязі за відомостю в зв'язку з проведенням пенсійної реформи.

Подальше удосконалення цього податку можливо за декількома напрямками. До головних з них належать такі:

По-перше. Повернутися до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб, яка існувала в Україні до 1 січня 2005 року. Така система відповідає умовам ринкової економіки, дозволяє більш справедливо розподілити податковий тягар між високо- та низькодоходними верствами населення. У більшості кра-

ін світу застосовується прогресивна шкала оподаткування, коли більший податок сплачують ті особи, які і отримують більші доходи. Пропорційна ставка оподаткування може застосовуватись у тих випадках, коли економіка країни характеризується високими темпами зростання і відсутня достатньо висока різниця в рівнях добробуту різних верств населення. В умовах кризової ситуації в Україні відбувається достатньо глибоке поділення населення на прошарки з погляду отриманих доходів, при чому така різниця все більше розширюється.

По-друге. Потрібно також зробити диференціацію джерел отримання доходів. Менші ставки, а відповідно і менш прогресивна шкала повинна бути для трудових доходів, які також потрібно диференціювати за окремими видами. Наприклад, потрібно відокремити доходи, які отримує шахтар, металург, робітник заводу, лікар, вчитель, науковий робітник та інші, від доходів, які отримує фінансовий посередник, брокер, дилер, робітники окремих видів професій (артисти, спортсмени та інші), які отримують від проведення реклами виробів, продуктів або послуг. Для таких доходів можливо застосування особистої шкали оподаткування, або додаткової ставки податку.

По-третє. Потрібно змінити ставку податку на нетрудові доходи, які отримані як відсотки на вкладений капітал, здачу майна в оренду, нараховані депозити та інше. Це доходи, які отримані без вкладання фізичних та інших витрат, не пов'язані з погіршенням здоров'я та стану людини і не потребують достатньо вагомих зусиль. Така ставка може бути пропорційною, але більшою, ніж існує в сучасних умовах – 5%. При визначенні ставки потрібно враховувати, що занадто велика ставка може зменшити розмір грошових ресурсів, які вкладаються в банківські установи або інвестуються в національну економіку, тому потрібно визначити її оптимальний розмір.

По-четверте. Надання соціальної пільги стосується тільки тих громадян, які отримують заробітну плату і не стосується тих громадян, які отримують інші види доходів. Наприклад, ті, які отримують пенсії, стипендії, аліменти та інше. Крім того, потрібно визначити достатньо складний розрахунок соціальної податкової пільги для більшості громадян.

По-п'яте. Ввести можливість вибору різних варіантів системи оподаткування доходів, в тому числі, так званого сімейного оподаткування та інше.

При визначенні подальшого розвитку та адміністрування цього податку можливо застосовувати досвід інших країн світу.

Більш гнучка система зниження ставок податку, надання пільг або, навпаки, їх збільшення. Це можливо за рахунок диференціації джерел отримання доходів (наприклад, виділення з усіх доходів тих, які отримані за рахунок операцій з нерухомим майном, отриманням відсотків за вкладений капітал, здачею майна в оренду тощо) та особливостей фізичної особи. Наприклад, зменшення ставок податку для сімейних громадян, які мають на утриманні дітей віком до 18 років, інвалідів першої групи інвалідності, доглядають за пристарілими батьками тощо.

Потрібна диференціація населення згідно з розміром отриманих доходів та застосування знижених ставок оподаткування до них. При цьому для визначення доходу потрібно брати його сукупний розмір у розрахунку на кожного члена сім'ї. Також при розрахунку потрібно брати до уваги доходи, які отримані не тільки за основним місцем праці голови сім'ї, а і його заробіток (в тому числі і її членів) в інших місцях праці. Це дозволить реально зменшити для таких верств населення податковий тягар.

Можливе введення такої системи оподаткування доходів фізичних осіб, яка існує в розвинутих країнах світу – США, Великобританії та інших. У цих країнах усі платники податку на доходи фізичних осіб поділяються на різні категорії залежно від сімейного стану, рівня доходів, місця праці, наявності дітей на утриманні та інше. Згідно з чинним у цих країнах світу законодавством, платник податку має можливість самостійно обирати ту систему, яка для нього більш ефективна, наприклад, сплати податку з особисто отриманого доходу, від сукупного доходу всієї сім'ї, окреме оподаткування членів родини та інше. При цьому по кожному з перерахованих варіантів застосовуються різні ставки податку.

У деяких країнах при визначенні цього податку з загальних доходів відраховуються окремі види витрат. Наприклад, розмір благодійної діяльності та відповідно перераховані кошти в будь-якому розмірі, медичне страхування та витрати, які пов'язані з вимушеним лікуванням, в тому числі і за кордоном, утримання членів родини, навчання дітей та отримання першої освіти).

Висновки. У цілому можна дійти висновку, що в Україні потрібно вдосконалювати систему оподаткування доходів фізичних осіб при цьому застосовувати досвід більшості країн світу, де діють досить високі стандартні ставки оподаткування. Але наявність великої кількості пільг, знижок, гнучкість їх застосування, наявність можливості вибору різних варіантів оподаткування дає змогу знизити загальні та індивідуальні ставки в 1,5 – 2 рази і податковий тягар на громадян зменшується.

Література:

1. Податковий кодекс України. – К. : Видавництво "Преса України", 2010. – 400 с.
2. Статистичний щорічник Україна за 2010 рік. Державна служба статистики України 2010 р.
3. Статистичний збірник "Регіони України", 2010 р. Державна служба статистики України 2010 р.
4. www.ukrstat.gov.ua – статистика Держкомстату.